तस्माद्दिव्यानि नामतः"। असाक्षिकेष्विति मानुषप्रमाण-रहितेष्वित्यर्थः। उद्दिष्टानां दिव्यानां मध्ये तुलादीनि महाभियोगे प्रयोक्तव्यानि तथा च याज्ञवल्क्यः "तुलाग्न्यापो विषं कोशो दिव्यानीह विशुद्धये। महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्थेऽभियोक्तरि। रुच्या वान्यतरः कुर्य्यादितरो वर्त्तयेच्छिरः"। अत्राभिशब्देन तप्ताद्यपिण्डादयो गृह्यन्ते। शीर्षकं लक्षणया जय-पराजयनिमित्तो दण्डः तत्प्रयुक्तदण्डभागित्वं वा रुच्या इच्छया। इतरः अभियुक्ताभियोक्त्रोरन्यतरः। इतरः शिरोवर्त्तयेत् दण्डं स्वीकुर्य्यादित्यर्थः। ननु "कोश-मल्पेऽपि दापयेत्" इति स्वल्पाभियोगेऽपि कोशस्य विधानात् कथं महाभियोगेष्वेतानीति चेन्न तस्य तुला-दिषु पाठोऽवष्टम्भाभियोगेऽपि प्राप्त्यर्थः। न तु महाभियोगेष्वेवेति नियमार्थः। "अन्यथा कोशस्य शङ्का-भियोग एव प्राप्तिः स्यात्। "अवष्टम्भाभियुक्तानां घटादीनि विनिर्दिशेत्। तण्डुलाश्चैव कोशश्च शङ्का-स्वेतौ नियम्य चेति पितामहस्मरणात्। अवष्टम्भः शीर्षकस्थः। अवष्टम्भोऽत्र निश्चय इति स्मृतितत्त्वे। यदा शीर्षकस्थोऽभियोक्ता न स्यात्तदा एतानि दिव्यानि न स्यादिति तथा च नारदः "शिरोवर्त्ती यदा न स्यात्तदा दिव्यं न दीयते" इति। दिव्यदाने नियममाह पितामहः "अभियोक्ता शिरःस्थाने दिव्येषु परिकीर्त्त्यते। अभियुक्ताय दातव्यं दिव्यं श्रुतिनिदर्शनात्"। कात्यायनोऽपि "न कश्चि-दभियोक्तारं दिव्येषु विनियोजयेदिति"। अभियुक्ताय दातव्यमित्यस्यापवादं रुच्यावान्यतर इत्यनेनाह याज्ञ-वल्क्यः। नारदोऽपि "परियोक्ता शिरःस्थाने सर्व-त्रैकः प्रकल्पितः। इच्छया त्वितरः कुर्य्यादितरो वर्त्तये-च्छिरः" इति। क्वचिद्विषयविशेषे शिरोविनापि दिव्यं देयमित्याह याज्ञवल्क्यः "विनापि शीर्षकात् कुर्य्या-न्नृपद्रोहेऽथ पातके" इति। शीर्षकाद्विनापि पराजय-प्रयुक्तदण्डभागिनोऽभियोक्तुरभावेऽपि। पातके ब्रह्म-हत्यादौ। कात्यायनोऽपि "पार्थिवैः शङ्कितानाञ्च निर्दिष्टानाञ्च दस्युभिः। आत्मशुद्धिपराणाञ्च दिव्यं देयं शिरो विनेति"। कालिकापुराणेऽपि "परदाराभि-शापे च चौर्य्यागम्यागमेषु च। महापातकशस्ते च स्याद्दिव्यं नृपसाहसे। विप्रतिपत्तौ विवादेऽवर्णस्य स्थापने कृते। तत्रैव स्थापयेद्दिव्यं शिरःपूर्वं महीपतिः। परदाराभिमर्षे च बहवो यत्र वादिनः। शिरोहीनम्भवेद्दिव्यमात्मनः शुद्धिकारणादिति"। विप्रति-पत्तौ परदारगमनाद्यभियोगरूपायां, विवादे ऋणा-दानादिविषये अवर्णोऽसवादः। परदाराभिमर्षे चेति चौर्य्यादीनामप्युपलक्षणम्। विष्णुः "राजद्रोहे साहसे च विना शीर्षप्रवर्त्तनादिति"। विषयविशेषेषु दिव्य-विशेषानाह संग्रहकारः "घटादीनि विषान्तानि गुरु-ष्वर्थेषु दापयेत्"। पितामहोऽपि "अवष्टम्भाभि-युक्तानां घटादीनि विनिर्दिशेत्। तण्डुलाश्चैव कोशश्च शङ्कास्वेतौ नियोजयेत् इति"। कात्यायनः "शङ्का-विश्वाससन्धाने विभागे रिक्थिनां सदा। क्रियासमू-हकर्त्तृत्वे घटादीनि विनिर्दिशेत्"। क्रियासमूह-कर्त्तृत्वे सम्भूयैकक्रियाकारित्वे। पितामहोऽपि "विश्रम्भे सर्वशङ्कासु सन्धिकार्य्ये तथैव च। एषु कोशः प्रदातव्यो नित्यं चित्तविशुद्धये। शिरःस्थापि विहीनानि दिव्यादीनि विवर्द्धयेत्। घटादीनि विषा-न्तानि कोश एकः शिरः स्मृतः" इति। तण्डुलानां विषयं स एवाह "चौर्य्ये तु तण्डुला देया नान्य-त्रेति विनिश्चयः" इति। अन्यत्र स्त्रीसंग्रहादौ न तु दत्तापह्नवे "तदर्द्धार्द्धस्य तण्डुला" इति वक्ष्यमाण-कात्यायनवचनेन तण्डुलदिव्यस्य विधानात्। एतदल्प-चौर्य्यशङ्कायां वेदितव्यम्। "चौर्य्येऽभिशङ्कायुक्तानां तप्तमाषो विधीयते" इति महाचौर्य्यशङ्कायां तप्त-माषस्य तेनैव विधानात्। द्रव्यसङ्ख्यया दिव्यविशेषा-नाह विष्णुः "अथ शपथक्रिया राजद्रोहादिषु यथा-कामनिक्षेपर्णस्तेयेष्वर्थप्रमाणादिति"। शपथो दिव्यम्। राजद्रोहादिषु यथाकामं राजेच्छानुरोधाद्दिव्यं निक्षे-पादिषु धनतारतम्यादित्यर्थः। वस्त्रादिविषयविवादे तु तन्मूल्यद्रव्यपरिमाणं ग्राह्यम्। बृहस्पतिरपि "विष सहस्रेऽपहृते पादोने च हुताशनः। त्रिभागोने च सलिलमर्द्धे देयो घटः सदा। धनुःशताभियोगे तु दातव्यस्तप्तमाषकः। त्रिशते तण्डुला देयाः कोशश्चैव तदर्द्धके। शतहृतेऽपह्नुते च दातव्यं धर्मशोधनम्। गोचरस्य प्रदातव्यं सद्यः कालावलेहनम्। एषा सङ्ख्या निकृष्टानां मध्यानां द्विगुणा स्मृता। चतुर्गुणोत्तमा-नाञ्च कल्पनीया परीक्षकैरिति"। धर्मशोधनम्। धर्मज दिव्येन शोधनम्। निकृष्टानां जातिगणधर्मैः मध्य-मत्वमुत्तमत्वञ्च तैरेव। यत्तु "नाहस्तादुद्धरेत् फालञ्च